

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Geographica 15(2020)

ISSN 2084-5456

DOI 10.24917/20845456.15.4

Mariusz Szubert

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Kraków, Polska

Nowe Guty – wieś w przestrzeni turystycznej jeziora Śniardwy. Studium relacji między rozwojem turystyki a krajobrazem kulturowym

Streszczenie

Celem publikacji jest przedstawienie Nowych Gut jako mazurskiej wsi turystycznej oraz zmian zachodzących w krajobrazie kulturowym tej wsi, spowodowanych rozbudową infrastruktury turystycznej, w związku z rozwojem funkcji turystycznej. Metodyka pracy oparta została na inwentaryzacji infrastruktury turystycznej, dokumentacji fotograficznej krajobrazu kulturowego Nowych Gut, opracowaniu dokumentacji kartograficznej infrastruktury turystycznej (z wykorzystaniem OSM i QGIS) oraz wywiadach z mieszkańcami wsi. W latach 20. XX w. Nowe Guty znane były jako atrakcyjne letnisko nad Śniardwami. Turyści mogli tam dojechać pociągiem i korzystać z noclegów w dwóch gospodach. Intensywny rozwój funkcji turystycznej nastąpił po 1990 r. Obecnie jest to wieś turystyczna z dobrze rozwiniętą bazą noclegową. W przestrzeni turystycznej Śniardw wyróżnia ją krajobraz kulturowy, którego elementem jest historyczny układ ruralistyczny wsi mazurskiej kształtowany od poł. XV w. Nowe Guty są wsią typu ulicówka, z charakterystyczną zabudową z wykorzystaniem polodowcowych otoczków i głazów narzutowych. Infrastruktura turystyczna nie zatępiła tych cech. Nowe pensjonaty wkomponowano w krajobraz wsi. Pokoje gościnne urządzono w zaadaptowanych na ten cel dawnych oborach i stodołach. Na obrzeżach historycznej części wsi budowane są domy letniskowe i tzw. drugie domy, jako miejsca rekreacji i wypoczynku świątecznego. Krajobraz turystyczny Nowych Gut odzwierciedla tradycję miejsca, ponieważ zapisany jest w nim historyczno-kulturowy rozwój tej wsi, jest efektem relacji człowiek-turysta-przestrzeń geograficzna w aspekcie przyrodniczym oraz kulturowym. Jest to krajobraz harmonijny i zrównoważony.

Nowe Guty – a village in the tourist space of the Śniardwy Lake. The study of the relationship between the development of tourism and the and the cultural landscape

Abstract

Purpose of this paper is to describe Nowe Gut as a Masurian tourist village and changes occurring in its cultural landscape caused by touristification. Methods were based on mapping of tourist infrastructure, photography documentation and interviews with local citizens. In 1920's Nowe Guty were well known as a summer tourist destination near Lake Śniardwy.

Village had regular train connection and two guesthouses. After 1990 dynamic growth of tourist infrastructure occurs. Nowadays Nowe Guty is a village with well developed tourists' infrastructure. In Lake Śniardwy tourists area Nowe Guty can be distinguished with its rural settlement layout of Masurian village developed since XV century. It is typical linear settlement with glacial erratics present in local architecture as a building material. Modern built guesthouses match the local architecture. Many old barns are adapted as a tourists accommodations. New summer houses are built on outskirts of historical settlement. Tourists landscape of Nowe Guty reflects tradition of the place and changes of cultural landscape caused by relation of human (tourists) and place. It is sustainable and harmonious relation.

Słowa kluczowe: Nowe Guty, Pojezierze Mazurskie, turystyka, krajobraz turystyczny, ruch turystyczny, wieś turystyczna

Key words: Nowe Guty, Mazury Lakeland, tourism, tourist landscape, tourist traffic, tourist village

Otrzymano: 04.03.2020

Received: 04.03.2020

Zaakceptowano: 21.05.2020

Accepted: 21.05.2020

Sugerowana cytacja / Suggested citation:

Szubert, M. (2020). Nowe Guty – wieś w przestrzeni turystycznej jeziora Śniardwy studium relacji między rozwojem turystyki a krajobrazem kulturowym. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 15, 50–71, doi: 10.24917/20845456.15.4

Wprowadzenie

Pojezierze Mazurskie jednoznacznie kojarzone jest jako region o wybitnych walorach turystycznych. Jego częścią są Mazury – kraina historyczno-etnograficzna obejmująca: Krainę Wielkich Jezior Mazurskich, Pojezierze Mrągowskie, Pojezierze Ełckie, Krainę Węgorapy oraz Równinę Mazurską (Kondracki, 2000). Nazwa Mazury w znaczeniu przestrzennym używana jest od 1818 r. Odnoszona jest ona do regionu etnograficznego położonego w południowej części dawnych Prus Wschodnich, zamieszkałego przez Mazurów – ludność polskojęzyczną wyznania ewangelickiego (Toepfen, 1998). Po 200 latach nazwa Mazury zyskała znaczenie turystyczno-komercyjne. Najczęściej kojarzy się z całym obszarem północno-wschodniej Polski, na którym występują jeziora polodowcowe jako wyrazisty element krajobrazu młodoglacjalnego. Stąd nazwa Mazury rozciągana jest na historyczną Warmię i Prusy Dolne. Jakkolwiek pojmujemy nazwę Mazury ma ona w sobie zakodowany fenomen. Trafnie określił go M. Teoppen (1998), jako efekt długotrwałych zmagania natury i cywilizacji.

Atrakcyjność turystyczna Mazur, podobnie jak i całego Pojezierza Mazurskiego, opiera się na walorach przyrodniczych: zróżnicowanym krajobrazie młodoglacjalnym z jeziorami, rzekami, kanałami, lasami oraz elementach krajobrazu kulturowego: zamkach krzyżackich, zamkach biskupów warmińskich, gotyckich kościołach, pałacach i układach urbanistycznych miast. Te walory i atrakcje turystyczne akcentował M. Orłowicz (1991) w *Ilustrowanym przewodniku po Mazurach Pruskich i Warmii*, wydany w serii *Polska Biblioteka Turystyczna* przez Książnicę Polską w 1923 r. we Lwowie.

Trudno określić „punkt początkowy” rozwoju turystyki na Pojezierzu Mazurskim. W początkach XX w. Mazury były terenem rolniczo-leśnym. Turystyka koncentrowała się nad jeziorami m.in. w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich. Powojenne umasowienie turystyki spowodowało zainteresowanie innymi częściami Mazur. Dla turystów atrakcyjnymi stały się leżące nad lub w pobliżu jezior mazurskie wsie, w których na gruncie atrakcyjności przyrodniczej oraz krajobrazowo-kulturowej rozwija się funkcja turystyczna (Plit, 2016). W ich gospodarce współistnieją dwie wiodące funkcje – rolnicza i turystyczna (Sentera, Suchta, 2003; Goraj, Gwiaździńska-Goraj, 2011). Konsekwencją rozwoju funkcji turystycznej są zmiany w krajobrazie kulturowym wsi. Ważnym jest przy tym, aby wielofunkcyjny rozwój wsi polepszał warunki życia ludności wiejskiej, zapewniając równocześnie ochronę krajobrazu przyrodniczego i kulturowego (Gwiaździńska-Goraj i in., 2015). W przypadku Nowych Gut funkcja turystyczna, rozwijająca się intensywnie w ciągu ostatnich trzech dekad stała się dominującą. W Nowych Gutach zachował się, choć w nieco zmienionej formie układ ruralistyczny wsi mazurskiej, który wyróżnia tę wieś spośród innych, leżących nad Śniardwami.

Celem niniejszej publikacji jest przedstawienie Nowych Gut jako mazurskiej wsi turystycznej oraz zmian zachodzących w jej krajobrazie kulturowym, spowodowanych rozbudową infrastruktury turystycznej, w związku z rozwojem funkcji turystycznej. Jest to studium przypadku prezentujące zmiany zachodzące w przestrzeni turystycznej Śniardw w związku z rozwojem funkcji turystycznej na terenach wiejskich. Wyboru Nowych Gut dokonano w oparciu o obserwacje sondażowe, prowadzone we wsiach leżących nad Śniardwami w latach 2014–2019. Cechą wyróżniającą Nowe Guty był dynamiczny rozwój infrastruktury turystycznej przy zachowaniu układu ruralistycznego mazurskiej wsi rolniczo-rybackiej.

Publikacja osadzona jest w zakresie pojęciowym przestrzeni turystycznej, krajobrazu kulturowego oraz wiejskiego krajobrazu osadniczego, którego elementem jest układ ruralistyczny. Przestrzeń turystyczna za B. Włodarczykiem (2014) jest obszarem, zbiorem miejsc i procesów w nim zachodzących, w których obserwuje się różnorodne aktywności turystyczne. Jej elementem jest krajobraz kulturowy będący syntezą działalności społeczeństwa w jego środowisku geograficznym. Krajobraz ten najlepiej odzwierciedla współzależność i związek życia przyrody i społeczeństw ludzkich, nasilenie oraz tempo przeobrażeń, zachodzących w ciągu długiego rozwoju historycznego (Dobrowolska, 1948). Jego odmianą jest wiejski krajobraz osadniczy, czyli zespół złożony z wykształconej w procesie historycznym i zorganizowanej przestrzennej zabudowy (siedliska) – oraz powiązanych z nim funkcjonalnie i topograficznie rozłogów pól (Myga-Piątek, 2012). Elementy te tworzą układ ruralistyczny.

Metodykę pracy oparto na inwentaryzacji infrastruktury turystycznej połączonej z dokumentacją fotograficzną Nowych Gut, na wywiadach z mieszkańcami wsi oraz na kwerendzie źródeł historycznych, kartograficznych i ikonograficznych dostępnych w bibliotekach i bazach cyfrowych. Dane dotyczące wielkości ruchu turystycznego w gminie Orzysz w latach 2015–2019 uzyskano w Urzędzie Miasta i Gminy Orzysz. Inwentaryzację infrastruktury turystycznej w Nowych Gutach, przeprowadzono we wrześniu 2019 r. Poprzedziła ją kwerenda ofert noclegowych w Nowych Gutach, zamieszczonych na portalu Booking.com oraz na stronie internetowej miasta i gminy Orzysz. Podczas inwentaryzacji uwzględniono cztery kategorie infrastruktury: bazę noclegową (pensjonaty, pokoje gościnne, agroturystykę, campingi,

pola namiotowe), bazę gastronomiczną, wypożyczalnię sprzętu wodnego oraz inne obiekty związane z turystyką i rekreacją (boiska sportowe, plaże, parkingi). Obiekty te zaznaczano na mapie cyfrowej Open Street Map (OSM), którą przetworzono za pomocą narzędzia QGIS. Przeprowadzono wywiady swobodne z właścicielką pokoi gościnnych oraz właścicielem gospodarstwa agroturystycznego. Trzeciego wywiad udzieliła dawna mieszkanka Nowych Gut, Mazurka, obecnie mieszkająca w Niemczech. Dotyczył on powojennej historii wsi oraz zmian zachodzących współcześnie. Wykorzystano też informacje z wywiadu przeprowadzonego przez M. Urbańską w ramach pracy magisterskiej (Urbańska, 2018). Respondentami byli emerytowani rolnicy prowadzący obecnie pole namiotowe.

Przyrodnicze i kulturowe uwarunkowania atrakcyjności turystycznej Nowych Gut

Nowe Guty należą do gminy Orzysz, położonej na Pojezierzu Mazurskim, w Krajinie Wielkich Jezior Mazurskich i na Równinie Mazurskiej. Wieś leży nad jeziorem Śniardwy, przy wschodniej granicy Mazurskiego Parku Krajobrazowego (ryc. 1). Jednym z czynników decydujących o atrakcyjności turystycznej Nowych Gut są walory przyrodnicze. Do najważniejszych należy zaliczyć: krajobraz polodowcowy z dużym udziałem jezior oraz bogactwo flory i fauny w lasach i na terenach bagiennych (m.in. awifauna: bąk, hełmiatka, rybołów, różeniec, puchacz, orzechówka i bocian czarny). Ostoją unikatowej flory i fauny są liczne rezerваты przyrody. Jeden z nich – „Jezioro Łuknajno” (niedaleko Mikołajek) znajduje się na Światowej Liście Rezerwatów Biosfery UNESCO. Wśród 12 jezior na terenie gminy Orzysz dominują Śniardwy – jezioro wyróżniające się urozmaiconą linią brzegową, wysepkami i przybrzeżnymi głazowi-skami. Niedaleko jest też Puszcza Piska.

Ryc. 1. Wsie turystyczne nad jeziorem Śniardwy

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Wielkie Jeziora Mazurskie. Mapa turystyczna*, Wyd. Compass, Kraków. Pod nazwą wsi podano liczbę mieszkańców w 2017 r. wg <https://www.polskawliczbach.pl/>

Kolejnym czynnikiem atrakcyjności turystycznej Nowych Gut jest krajobraz kulturowy, ukształtowany w procesie historyczno-kulturowego rozwoju Mazur. Rozpoczął się on w okresie Prus plemiennych. Kraina Wielkich Jezior Mazurskich znajdowała się na terytorium Galindów, przy zachodniej granicy Jaćwieży. Był to teren lesisty, na którym rozciągała się bezludna niemal Puszcza Galindzka (*Wildnis*). Zasiedlanie Galindii i Sasinii w czasach krzyżackich (1282–1525) przebiegało etapowo. Rozpoczęło się w 2. dekadzie XIV w. i nasiliło w poł. XV w., w związku z odbudową zniszczoną po wojnie trzynastoletniej. Na terenach tych osiedlali się przybysze z Niemiec i z Mazowsza – drobna szlachta oraz chłopi. Największe ich skupiska były w okolicach Rynu, Pisz i Ełku (Peoppen, 1998).

Zręby sieci osadniczej w okolicach Okartowa powstawały od 1443 r. Wówczas na wschód od Śniardwy lokowano wsie czynszowe (Biskup, Czaja, 2009). Wśród nich, w związku z przywilejem lokacyjnym wzmiankowano Orzysz (1443, miasto od 1725) i Nowe Guty (1450). Na mocy przywileju czynszowego ówczesni mieszkańcy Nowych Gut, wsi czynszowej wówczas nazywanej *Gussepilcke* odrabiali szewark (robociznę) w puszczy, w wyznaczonych miejscach. Mieszkańcy Nowych Gut mieli prawo połowu ryb małymi wędkami w jeziorze Śniardwy, zajmowali się też bartnictwem i łowiectwem (Teoppen, 1998). Ukształtowała się również struktura administracyjna i kościelna. W poł. XIV w. nad jeziorem Roś Krzyżacy wzniesli zamek, przy którym rozwinęła się osada targowa – dzisiejszy Pisz, która w 1645 r. uzyskała prawa miejskie.

W 1. poł. XV w. okolice Nowych Gut należały do prokuratorii piskiej oraz diecezji warmińskiej, a od 1466 w prokuratorii ryńskiej. Społeczność tworzyli wolni Prusowie, Niemcy oraz Mazurzy, którzy zasiedlali okolice jezior Ubik i Orzysz. Tam, od 1478 r. lokowano wsie służebne na prawie magdeburskim, a od 1494 r. na prawie chełmińskim (Biskup, Czaja, 2009). Od 1466 r. był to obszar Prus Krzyżackich, które po sekularyzacji Zakonu Krzyżackiego (1525 r.) jako Prusy Książęce były do 1657 r. lennem Królestwa Polski. Ludność Prus Książęcych przyjęła wyznanie luteranckie. Po 1772 r., aż do 1945 r. Mazurzy znaleźli się w granicach Prus Wschodnich. Dla Mazurów był to czas walki z germanizacją, zwłaszcza o zachowanie języka polskiego. W nurt ten włączyli się m.in. Krzysztof Celestyn Mrongowiusz, Gustaw Gizewiusz – pastor ewangelicki zaangażowany w działalność społeczno-polityczną na rzecz polskości Mazur, Seweryn Pieniężny – działacz Związku Polaków w Niemczech, publicysta *Gazety Olsztyńskiej*, Wojciech Kętrzyński – autor pracy *O Mazurach* (1868), Michał Kajka (1858–1940) – poeta ludowy publikujący wiersze w języku polskim na łamach „Mazura”, związany z Ełkiem i Orzyszem.

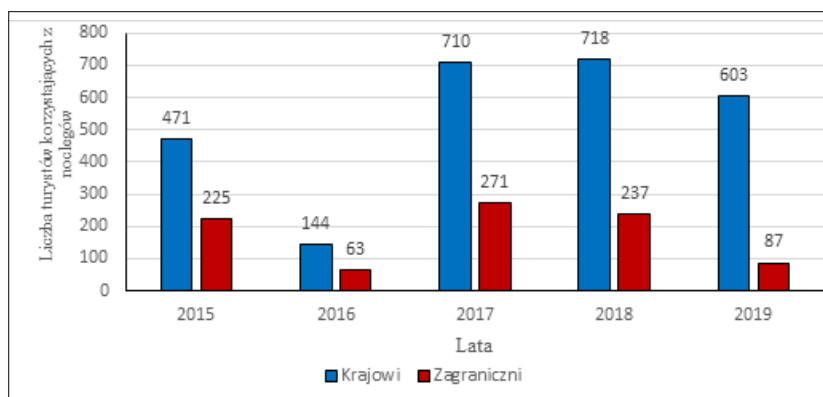
Rok 1945 był końcem kilkusetletniego trwania Mazurów w Prusach Wschodnich. Jak pisze A. Sakson „Wydarzenia z lat 1944–1945 zapoczątkowały radykalną zmianę dotychczasowych stosunków państwowych, narodowych, społecznych, politycznych, gospodarczych, demograficznych, cywilizacyjnych i kulturowych”. W nowych uwarunkowaniach politycznych, część tej społeczności uznana za ludność niemiecką została wysiedlona. W późniejszym okresie Mazurzy wyjeżdżali do Niemiec w ramach łączenia rodzin. Część z nich opuściła Mazury, przenosząc się w różne regiony Polskie w celu polepszenia warunków życia. W oparciu o wywiad ustalono, że ostatni Mazur wyjechał z Nowych Gut ok. 25 lat temu.

Mazurski krajobraz kulturowy w wielu miejscach jest znacząco przekształcony lub zatarty. Przyczyniły się do tego zniszczenia wojenne miast i wsi. Odbudowa

ich historycznych części nie nawiązywała do przedwojennej architektury. Wiele wsi zostało doszczętnie zniszczonych, a jedynym śladem po nich są opuszczone cmentarze oraz nazwy na mapach. Do przemian krajobrazu przyczyniły się również państwowe gospodarstwa rolne, wprowadzające do krajobrazu wiejskiego Mazur bloki mieszkalne oraz zacierające historyczne układ siedlisk i pól. W związku z rozwojem turystyki zmienił się krajobraz wsi położonych nad jeziorami, które z rolniczych lub rybackich przekształciły się w letniska. Na tym tle wyróżniają się Nowe Guty z zachowanym układem ruralistycznym wsi mazurskiej.

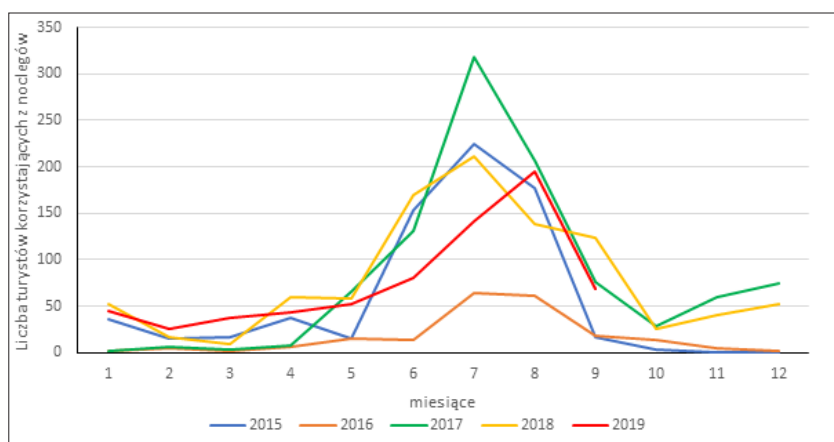
Ruch turystyczny w gminie Orzysz

Atrakcyjność turystyczna gminy Orzysz opiera się przede wszystkim na walorach przyrodniczych. Ruch turystyczny koncentruje się w letniskach położonych nad jeziorami. Należą do nich: Kwik, Nowe Guty, Okartowo, Orzysz, Rostki, Tuchlin, Ublík, Wierzbiny (ryc. 1). Liczba turystów korzystających z noclegów na terenie gminy Orzysz w ostatniej pięciolatce wykazuje tendencję wzrostową. Najlepszymi były lata 2017 i 2018, w których udzielono blisko 1000 noclegów (ryc. 2). Ilość noclegów udzielonych turystom krajowym i zagranicznym utrzymywała w tym okresie na zbliżonym poziomie.

Ryc. 2. Liczba turystów krajowych i zagranicznych w gminie Orzysz w latach 2015–2019 na podstawie ilości udzielonych noclegów. Uwaga: brak danych za ostatni kwartał 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Miasta i Gminy Orzysz

Ryc. 3. Wielkość ruchu turystycznego w gminie Orzysz w latach 2015–2019 na podstawie ilości udzielonych noclegów ujęciu miesięcznym. Uwaga: brak danych za ostatni kwartał 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Miasta i Gminy Orzysz

Dobitną cechą wielkości ruchu turystycznego w gminie Orzysz jest sezonowość. Jego nasilenie przypada na miesiące letnie, co jest typowe na obszarach pojeziernych (ryc. 3). Niewielkie natężenie ruchu turystyczne wystąpiło w sezonie zimowo-wiosennym (2015, 2016, 2018, 2019) oraz w okresie świąteczno-noworocznym (2017, 2018).

Dane o kierunkach, z których do gminy Orzysz przybyli turyści krajowi i zagraniczni, korzystający z noclegów w gminie Orzysz uzyskano tylko dla dwóch lat 2015 i 2016. W tym czasie najwięcej noclegów udzielono turystom z województwa warmińsko-mazurskiego, mazowieckiego i śląskiego, a w dalszej kolejności z podlaskiego i pomorskiego. Popularność gminy Orzysz wśród „rodzimych” turystów może wynikać z atrakcyjności jeziora Śniardwy i dobrze rozwiniętej bazy noclegowej nad tym jeziorem w Nowych Gutach i Okartowie.

Tab. 1. Województwa, z których przybyli turyści korzystający z noclegów w gminie Orzysz

L.p.	Województwo	2015	2016
1	Dolnośląskie	7	6
2	Kujawsko-Pomorskie	5	5
3	Lubelskie	9	8
4	Lubuskie	2	3
5	Łódzkie	2	16
6	Mazowieckie	70	43
7	Małopolskie	14	5
8	Opolskie	2	1
9	Podlaskie	17	14
10	Podkarpackie	6	4

11	Pomorskie	12	11
12	Śląskie	23	6
13	Świętokrzyskie	5	2
14	Warmińsko-Mazurskie	279	12
15	Wielkopolskie	12	2
16	Zachodniopomorskie	6	6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Miasta i Gminy Orzysz.

Tab. 2. Kraje, z których przybyli turyści korzystający z noclegów w gminie Orzysz

L.p.	Kraj	2015	2016
1	Belgia	6	2
2	Białoruś	17	-
3	Czechy	12	-
4	Francja	17	7
5	Holandia	8	-
6	Irlandia	-	4
7	Litwa	2	1
8	Niemcy	108	29
9	Rosja	-	8
10	Ukraina	10	-
11	Wielka Brytania	35	11
12	Włochy	1	-
13	Inne	2 (Afryka)	1 (Kanada)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Miasta i Gminy Orzysz

Wśród turystów zagranicznych dominowali Niemcy, dla których pobyt na Mazurach jest podróżą sentymentalną do dawnych Prus Wschodnich. Dotyczy to również młodego pokolenia, które region mazurski zna z literatury oraz przekazów ustnych rodziców i dziadków. Dla Mazurów i Niemców, którzy w latach 40. XX w. zostali deportowani z Prus Wschodnich, lub później opuścili rodzinne tereny, związek uczuciowy z małymi ojczyznami jest głęboko zakorzeniony w ich świadomości. Dobrym przykładem są książki M. Dönhoff, w których zawarła wspomnienia z czasów, gdy mieszkała na Mazurach (np. Dönhoff, 2016).

Krajobraz kulturowy Nowych Gut a rozwój turystyki

Historia Nowych Gut sięga połowy XV w. W roku 1450 przybył nad Śniardwy zasadzca – lokator, który na mocy przywileju lokacyjnego z 11 listopada 1450 r., wystawionego przez prokuratora kętrzyńskiego Wolfganga Sauera, rozpoczął organizację wsi czynszowej na prawie chełmińskim (Białyński, 1996). Wieś rozwijała się w gęsto

zalesionej prokuratorii ryńskiej, wzdłuż brzegu Śniardw. Zagrody lokowano przy drodze, w miarę możliwości po obu jej stronach. Od głównej ulicy na wschód, w kierunku Gaudynek odchodziły drogi boczne (polne). Ten układ ruralistyczny – wsi ulicówki zachował się do dziś (ryc. 4 i 5). Część zagród miała bezpośredni dostęp do jeziora. Na jeziorze znajdowały się również parcele przypisane zagrodom leżącym po przeciwnej stronie drogi. Pierwsza nazwa wsi *Gussepilcke* ma pruski rdzeń oznaczający gród (*pilcke*). Później używano nazw niemieckich *Guttlofker* (1483), *Gutten* (1493), *Gutten E.* oraz *Seegutte* (1938–1945).

Krajobraz Nowych Gut ukształtowany w XVI i XVII w. był zapewne typowy dla wsi mazurskiej. Drewniane chałupy z podcieniami oraz okiennicami ozdobionymi wycięciami kryte były słomą. W biedniejszych zagrodach pod jednym dachem znajdowały się pomieszczenia dla ludzi i zwierząt (Teoppen, 1998). Domy mieszkalne sytuowano względem drogi szczytem lub dłuższym bokiem. W odróżnieniu od innych wsi w Nowych Gutach nie było kościoła (w mazurskich wsiach kościół znajduje się w środku wsi).

W XVI w. Nowe Guty były najludniejszą wsią w okolicach Orzysza. Stale rosła liczba gospodarstw i powierzchnia pól. W 1519 r. we wsi było 37 zagród, w 1540 – 50, a w 1568 r. – 43. Wówczas wieś zamieszkiwało ok. 250 osób (dwukrotnie więcej niż w Orzyszu). Pośród zagród były aż 4 karczmy. W 1737 roku we wsi funkcjonowała wieloklasowa szkoła (Białuński, 1996).

W XIX w. wieś mazurska przekształciła się z drewnianej w murowaną. Po-wszechnym budulcem na Mazurach były skały skandynawskie – polodowcowe otoczaki i głazy narzutowe oraz cegła. Kamienie do budowy zbierano na polach lub przy brzegu jezior. Budynki gospodarcze (obory i stodoły) budowano z kamienia, domy mieszkalne z cegły na kamiennej podmurówce (fot. 2). Często elewacja powyżej podmurówki była tynkowana. Dwuspadowe dachy początkowo kryto słomą, później czerwoną dachówką. Taka zmiana krajobrazu wiejskiego nastąpiła również w Nowych Gutach.

Liczba mieszkańców wsi stale wzrastała i wynosiła: 1857 – 473, 1864 – 559, 1867 – 611. W 1900 ludność Nowych Guty (*Gutten E.*) w parafii Okartowo (*Eckenberg*) zwiększyła się do 752 (<http://encyklopedia.warmia.mazury.pl>, <http://www.ulischubert.de>).

Ryc. 4. Nowe Guty przed 1945 r. A. Mapa wsi z 1945 r. B. Nowe Guty na mapie topograficznej 1:100 000.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Seegutten Stand 1945 Kreis Johannisburg* i *Mapy topograficznej 1:100 000*, WIG, Warszawa

W 1905 r. zbudowano dworzec przy linii kolejowej Pisz-Orzysz-Giżycko (ryc. 4). Wybudowano ją dla polepszenia funkcjonowania garnizonu w Orzyszu (Orłowicz, 1991). Do dworca znajdującego się wśród pól, w północnej części wsi wiodła

brukowana otoczakami droga (fot. 4). We wsi była szkoła z trzema nauczycielami, do której w 1935 r. uczęszczało 127 uczniów (fot. 7). Północny kraniec wsi zamykał cmentarz ewangelicki, sięgający po krawędź skarpy opadającej do Śniardw (ryc. 4). Na cmentarzu urządzono kwaterę wojenną z 1914 r. Wśród pól znajdował się wiatrak holenderski (fot. 3, ryc. 4). Nad brzegiem Śniardw funkcjonowała kuźnia (fot. 1, ryc. 4). Nieopodal była remiza strażacka. Były też dwie karczmy: Objartela (w latach 40. należąca do Waltera Jablonskiego) i druga E. Nasutta, znana w latach 30. jako „Gospoda nad cichym jeziorem” (<http://encyklopedia.warmia.mazury.pl>. Orłowicz, 1991) (fot. 5 i 7, ryc. 4).

W 1933 Nowe Guty zamieszkiwało 765 osób, a w 1939 – 891, przy czym niektóre źródła podają liczbę 1075 (<https://treemagic.org/rademacher/www.verwaltungsgeschichte.de>, <http://www.schuka.net>). Społeczność wsi tworzyli Mazurzy, Niemcy, Polacy oraz kilka rodzin żydowskich, do których należały sklepy i karczma.

W pobliżu wsi funkcjonował poligon wojskowy garnizonu w Orzyszu. M. Orłowicz (1991: 108) przedstawił ten teren jako „olbrzymi, 25 km² przestrzeni zajmujący, plac ćwiczeń wojskowych. Założono go na piaszczystych i kamienistych pustkowiach, niezdatnych pod uprawę roli, a dla jego rozszerzenia wycięto 15,5 km² Lasów Grądowskich (*Grondowker Forst*), których reszta zamyka plac od południa i wschodu ciemnym pierścieniem. Rosło tu mnóstwo jałowców, które dostarczały materiału dla założonej wówczas w Orzyszu fabryki cygarniczek”.

Już w latach 20. XX w. Nowe Guty (*Gutten*) – wieś rolnicza, była również atrakcyjnym kąpieliskiem i miejscem wypoczynku. Można przyjąć, że wówczas zapoczątkowany został rozwój funkcji turystycznej wsi. Przyczyniła się to tego niewątpliwie możliwość dojazdu koleją. M. Dönhoff (2001: 45) pisze „Piękna tej krainy nie da się zapomnieć. Prawdziwe Mazury jakie znamy ze spływów kajakowych: mało lasów, dużo wody, piaszczyste drogi w nieskończenie rozległej, pagórkowatej przestrzeni, czerwone dachy i jasnoniebieskie, bezchmurne niebo, ponad wszystkim. Około dwóch godzin jedziemy wzdłuż wybrzeża, a właściwie należałoby powiedzieć brzegiem Śniardw. Jest to rzeczywiście potężne jezioro i tak niebieskie, że nie można w to prawie uwierzyć”. Walory przyrodnicze okolic Nowych Gut prezentował również F. Skowronek (2002) w wydanej w 1916 r. *Księdze Mazur*.

M. Orłowicz (1991: 108–109) w *Ilustrowanym przewodniku po Pruskich i Warmii* wydanym w 1923 r. przedstawia Nowe Guty jako „mazurską wioskę o 750 mieszkańców, która leży nad jeziorem w miejscu, gdzie jest ono najszersze (18 km do przeciwnego brzegu). Brzeg jeziora koło Gut jest bardzo kamienisty – ciągnie się tu ława kamienista 2 km długa. Prawie wszystkie chaty w Gutach są wobec tego zbudowane z kamienia. Dzięki bogactwu naturalnego surowca budowlanego w Nowych Gutach powstały ciekawe zabudowania z kamienia.” (fot. 2, 8, 9). M. Orłowicz pisze również, że „wieś była od dawna miejscem ulubionego wypoczynku nad Śniardwami”. We wsi można było przenocować w dwóch gospodach, z których każda miała dla gość 5 pokoi. Do dyspozycji gości była również plaża i molo (fot. 1, 6, 7, ryc. 4).

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Fot. 1. Nowe Guty nad Śniardwami. Fot. 2. Zagroda w Nowych Gutach. Fot. 3. Wiatrak (Windmühle). Fot. 4. Dworzec kolejowy Seegutten. Fot. 5. Gospoda Nasfutts. Fot. 6. Widok na Śniardwy. Fot. 7. Gospoda Jablonski, szkoła. Fot. 8. Śniardwy, dworzec, Fot. 9. Droga wiejska, Śniardwy. Droga wiejska gospoda Nasfutts. Cegielnia.

Źródło: Archiwum zdjęć – Prusy Wschodnie (www.bildarchiv-ostpreussen.de), W. Kujawski (2007)

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

Fot. 10–21. Wybrane przykłady z dokumentacji fotograficznej krajobrazu kulturowego Nowych Gut ze szczególnym uwzględnieniem infrastruktury turystycznej. Objasnienia w tekście.

Źródło: Fot. Mariusz Szubert

Po 1945 r. przez kolejne 40 lat w Nowych Gutach dominowała funkcja rolnicza z rolnictwem indywidualnym. Przeważały gospodarstwa o średnim areale 10 ha. Uprawiano głównie zboża, ziemniaki i buraki cukrowe, prowadzono chów bydła (Urbańska, 2018). W krajobrazie kulturowym wsi nie zachodziły w związku z tym istotne zmiany. Siedliska po deportowanej ludności zajęli nowi mieszkańcy. Niektóre zagrody były opuszczone, ponieważ w latach 50. i 60. XX w. część autochtonów wyjechała ze wsi z powodu braku perspektyw na polepszenie warunków życia i zapewnienia przyszłości dzieciom. Z dawnych zagród zachowały się tylko murowane piwnice (fot. 11).

Zmiany gospodarcze w Nowych Gutach rozpoczęły się po 1989 r. Około 1990 r. zrezygnowano z powiększania poligonu wojskowego, co wcześniej hamowało rozwój wsi. Ponieważ podupadło rolnictwo, turystyka i rekreacja stały się perspektywicznym źródłami utrzymania mieszkańców Nowych Gut. W 1990 roku zaadaptowano pierwszy budynek gospodarczy (stodołę) na miejsca noclegowe oferowane turystom (fot. 13).

Tab. 3. Infrastruktura turystyczno-rekreacyjna w Nowych Gutach

L.p.	Kategoria	Ilość
Baza noclegowa		
1	Marina, pensjonaty	5
2	Pokoje gościnne	14
3	Pola namiotowe	2
4	Pola campingowe, domki	5
5	Pola namiotowe i campingowe	9
6	Agroturystyka	5
Inne obiekty		
7	Obiekty gastronomiczne	5
8	Wypożyczalnie sprzętu wodnego	8
9	Boiska sportowe	1
10	Plaże	4
11	Parking ogólnodostępny	1

Źródło: opracowanie własne

Infrastruktura turystyczna skoncentrowana jest w historycznym układzie ruralistycznym (ryc. 5). Największą jej częścią jest baza noclegowa (tab. 3). Okazałym, nowym obiektem zlokalizowanym pośród zabudowy zagrodowej jest Marina Śniardwy (fot. 22). Dobrym rozwiązaniem było wkomponowanie wielokondygnacyjnego budynku w skarpe wysoczyzny opadającą ku Śniardwom. W sąsiedztwie, od strony Śniardw dawną zagrodą zaadaptowano na Pensjonat „Pod Żaglami”.

W historyczny układ ruralistyczny wkomponowano również Ośrodek Wypoczynkowy „Panorama”. Obiekt składa się z nowego budynku (fot. 23) oraz dawnej zagrody (fot. 15), w której budynki gospodarcze i dom zaadaptowano dla celów noclegowych, z zachowaniem tradycyjnych cech architektonicznych.

Fot. 22. Marina Śniardwy

Źródło: fot. M. Szubert

Fot. 23. „Panorama”

Źródło: fot. M. Szubert

Nowymi obiektami noclegowymi są również pensjonaty: „Nowe Guty Fun” oraz „Wiatrak”. Zlokalizowano je poza „starą” częścią wsi. Budynek pensjonatu „Wiatrak” jest repliką przedwojennego wiatraka holenderskiego. Wymienione obiekty (z wyjątkiem „Wiatraka”) są całorocznymi, stąd w Nowych Gutach można korzystać z zimowych walorów turystycznych Śniardwy. W ofercie są np.: narty biegowe, łyżwy, curling hokej, kuligi, iceboard, kitesurfing on ice, kiteboarding on ice. W styczniu 2019 r. odbyły się tutaj Bojerowe Mistrzostwa Europy z udziałem 119 zawodników z 17 państw.

Pokoje gościnne oraz agroturystyka znajdują się w zaadaptowanych na cele noclegowe domach mieszkalnych, dawnych stodołach lub oborach, w niegdysiejszych mazurskich zagrodach (fot. 13–18). Adaptację budynków gospodarczych na pokoje gościnne przeprowadzono za zachowaniem najważniejszych cech architektonicznych – kamiennych ścian oraz stronnych, dwuspadowych dachów koloru czerwonego. W przypadku budynków mieszkalnych, po ich modernizacji lub rozbudowie zazwyczaj pozostawiono lub odtworzono kamienne podmurówki. Kamiennymi elementami wzbogacono też elewacje oraz ogrodzenia (ryc. 17, 18).

Ryc. 5. Infrastruktura turystyczna w Nowych Gutach

Źródło: opracowanie własne z wykorzystaniem OSM

Oryginalną formą adaptacji dla turystyki dawnej zagrody mazurskiej w Nowych Gutach Kolonii jest urządzona w niej Galeria i Dom Pracy Twórczej. Odbývają się tam m.in. plenery mazurskie, na które przybywają artyści z różnych regionów Polski, koncerty oraz wystawy. Działalność artystyczna połączona jest z agroturystyką.

W krajobrazie kulturowym Nowych Gut pojawiły się również domy letniskowe nie nawiązujące architektonicznie do tradycyjnej zabudowy, murowane lub drewniane (fot. 19). Niektóre są tzw. drugimi domami, których budowa wynika z atrakcyjności obszaru, jako miejsca rekreacji i świątecznego wypoczynku w pobliżu lasu i wody (Bański, Stola, 2002). Osiedle takich domów wyrosło przy wjeździe do wsi od strony Pisz (fot. 21, ryc. 5). W tej części Nowych Gut ukształtował się odrębny, rozgałęziony układ przestrzenny. Rozproszone, nowe budynki związane z funkcjami turystycznymi lokalizowane są również wśród pól, kilkaset metrów na wschód od głównej drogi. Przykładem jest gospodarstwa agroturystyczne „U Chłopa” oraz „Beztroski Zakątek”.

Krajobraz kulturowy Nowych Gut kształtował się od połowy XV w., w różnych uwarunkowaniach historyczno-kulturowych: w Państwie Zakonu Krzyżackiego (do 1466), w Prusach Zakonnych (do 1525), w Prusach Królewskich (do 1701) i w Prusach Wschodnich (do 1945). W 1. poł XX w. rozpoczął się rozwój funkcji turystycznej wsi. Świadczyć o tym dwie gospody oferujące noclegi, widokówki i przewodniki podkreślające walory przyrodnicze (krajobrazowe) okolic Nowych Gut.

Po 1945 r., w związku z deportacją Mazurów i Niemców oraz osiedlaniem ludności napływającej z różnych części Polski, proces kształtowania mazurskiego krajobrazu kulturowego został przerwany. Do dziś na Mazurach, w krajobrazie wiejskim obserwujemy zapis powojennego procesu osławiania krajobrazu kulturowego (Traba, 2012). W Nowych Gutach zapisem etapu destrukcji zastanego krajobrazu

są: zaniedbany i zdewastowany cmentarz ewangelicki (fot. 12), rozbiórka linii kolejowej Pisz-Giżycko oraz wyburzenie budynku dworca kolejowego. W następnym etapie (socjalizacji i edukacji), poprzez naturalny kontakt i wrastanie w otoczenie o charakterystycznych typach krajobrazu, następowało przyjmowanie jako swoich elementów kultury symbolicznej, obcych dla rodzimej tradycji. W Nowych Gut powojenni przybysze przyjęli i zaakceptowali krajobraz kulturowy. Gospodarowali w zagrodach mazurskich bez ich przebudowy, dzięki czemu przetrwały one w niezmienionej formie (fot. 10). Kapliczka centrum wsi jest symbolem dwóch ostatnich etapów omawianego procesu, czyli dyfuzji kulturowej oraz całkowitego oswojenia krajobrazu kulturowego (fot. 24.). Wówczas nastąpiło przejęcie krajobrazu kulturowego bez interakcji z Mazurami i wzbogacenie go własnymi elementami. Dalsze zmiany następowały w fazie autentycznego oswojenia krajobrazu kulturowego. W ten etap wpisuje się rozwój infrastruktury turystycznej.

Fot. 24. Kapliczka (1952) „Boże błogosław Ojczyznę”
Źródło: fot. M. Szubert

Po 1989 r. krajobraz kulturowy zmieniał się w związku z rozwojem funkcji turystycznej i zanikiem działalności rolniczej. Proces transformacji funkcji wsi zachodził w województwie warmińsko-mazurskim z różnym nasileniem, w zależności od atrakcyjności turystycznej obszarów wiejskich uwarunkowanej walorami przyrodniczymi (Goraj, Gwiaździska-Goraj, 2011; Goraj, Marks-Bielska, Babuchowska 2013; Dębniowska, Skorwider-Namiotko, 2015; Gwiaździska-Goraj i in., 2015). Spośród wskazanych przez R. Marks-Bielską i K. Babuchowską (2013) czynników tego procesu, w przypadku Nowych Gut znaczącymi są: możliwość uzyskania dodatkowego źródła dochodu, niską dochodowość rolnictwa, duża atrakcyjność turystyczna, atrakcyjność przyrodnicza terenu, rosnące zainteresowanie agroturystyką oraz możliwość sprzedaży produktów wytwarzanych w gospodarstwie.

Atrakcyjność turystyczna Nowych Gut spowodowała wzrost zainteresowania budową domów letniskowych lub tzw. drugich domów. W konsekwencji wzrosła cena ziemi. Zjawisko to szerzej omówiła w kontekście poprawy jakości życia w związku z rozwojem funkcji turystycznej na obszarach wiejskich M. Kachniewska

(2011), a na zmiany krajobrazowe z tym związane z zabudową gruntów rolnych wskazał K. Młynarczyk i in. (2009). W Nowych Gutach domy letniskowe i tzw. drugie domy tworzą kolonię w południowej części wsi (fot. 21, ryc. 5), punktowo w „starej” pośród starej zabudowy, szczególnie w pobliżu Śniardw (fot. 19) oraz wśród pól na otwartej przestrzeni. We wsi inwestują głównie mieszkańcy Warszawy i Białegostoku. Dodatkowym czynnikiem decydującym o sprzedaży ziemi jest bark następców. Młodzi ludzie po zakończeniu edukacji wyjechali z braku perspektyw zawodowych. W latach 1998–2011 ludność Nowych Gut zmalała o 20,59% (www.polskawliczbach.pl/wies_Nowe_Guty).

Rozwój funkcji turystycznej oraz związana z nim rozbudowa infrastruktury turystycznej nie zatarła historycznego układu ruralistycznego Nowych Gut. Jest on elementem kulturowego krajobrazu wiejskiego i wyróżnikiem Nowych Gut w przestrzeni turystycznej Śniardw. Według klasyfikacji T. Figlusa (2018) układ ruralistyczny Nowych Gut jest właściwy dla wsi, które całkowicie zachowały pierwotny układ przestrzenny. Wsie takie „niemal zupełnie nie zmieniły swego dawnego oblicza morfologicznego pod względem wielkości i cech założenia przestrzennego, a ewentualne modyfikacje rozplanowania były minimalne” (Figlus, 2018: 82).

Nowe Guty pozostały wsią typu ulicówki, ciągnącą się wzdłuż Śniardw, z zabudową murowaną, wyróżniającą się dużym udziałem otoczków i głązów narzutowych jako materiału budowlanego.

Układy ruralistyczne jako elementy wiejskiego krajobrazu osadniczego mogą być wykorzystane w turystyce (Durydiwka, 2017). W przypadku Nowych Gut układ wsi oraz jej krajobraz powinny być traktowane jako walory i atrakcje turystyczne związane z budownictwem, szlakami turystycznymi oraz atrakcjami turystycznymi np. w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich lub Puszczy Piskiej. Powinien być również traktowany jako wizerunek Nowych Gut i wykorzystywany w promocji turystycznej tej wsi.

Układy ruralistyczne są elementem krajobrazu. W przypadku Nowych Gut jest to krajobraz turystyczny będący odzwierciedleniem tradycji miejsca, ponieważ zapisana jest w nim ewolucja krajobrazu kulturowego tej wsi oraz jest efektem relacji człowiek-turysta-przestrzeń geograficzna w aspekcie przyrodniczym oraz kulturowym. Tak rozumiany krajobraz turystyczny postrzegany jest przez symbole (Włodarczyk, 2009). W Nowych Gutach mogą to być zabytkowy cmentarz ewangelicki (fot. 3.) oraz kapliczka z polodowcowych otoczków (fot. 24).

Krajobraz Nowych Gut spełnia kryteria typu V przestrzeni turystycznej (Włodarczyk, 2009). Jego cechami są: umiarkowane zainwestowanie oraz wykorzystanie turystyczne niedegradujące środowiska przyrodniczego. Niezwykle istotną cechą jest również to, że infrastruktura turystyczna takiej przestrzeni nawiązuje zazwyczaj do lokalnych (historycznych) form zabudowy lub wykorzystuje element zainwestowania wcześniejszego. Ich modernizacja stworzyła atrakcyjną przestrzeń turystyczną (Włodarczyk, 2011). Wiejski krajobraz Nowych Gut jest zatem harmonijny i zrównoważony.

Wnioski końcowe

- 1) W ciągu ostatniego trzydziestolecia w Nowych Gutach dokonała się zamiana funkcji rolniczej na turystyczną.
- 2) Rozwój funkcji turystycznej nie zatarł krajobrazu kulturowego wsi mazurskiej będącego zapisem historycznego jej rozwoju od poł. XV w.
- 3) Układ ruralistyczny wsi typu ulicówka z zachowaną tradycyjną zabudową z polodowcowych otoczków i głązów narzutowych wyróżnia Nowe Guty, jako element dziedzictwa kulturowego powinien być chroniony oraz wykorzystany w promocji turystycznej Nowych Gut.
- 4) Krajobraz kulturowy Nowych Gut jest harmonijny i zrównoważony.
- 5) Infrastruktura turystyczna, zwłaszcza zróżnicowana baza noclegowa podniosła atrakcyjność turystyczną Nowych Gut oraz starzyła możliwość korzystania z walorów turystycznych Krainy Wielkich Jezior Mazurskich w sezonie zimowym.
- 6) Układ ruralistyczny Nowych powinien być wykorzystywany w promocji turystycznej gminy Orzysz.

Literatura/ References

- Bański, J., Stola, W. (2002). Przemiany struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce. *Studia Obszarów Wiejskich*, 3, 1–117.
- Bański, J. (2003). Współczesne i przyszłe zmiany w strukturze przestrzennej obszarów wiejskich – wybrane zagadnienia. *Studia Obszarów Wiejskich*, 4, 11–25.
- Białyński, G. (1996). Nowe Guty-dzieje wsi do początku XVIII w. *Znad Pisy*, 3, 23–31.
- Biskup, M., Czaja, R. (red.) (2009). *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwo*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dębnińska, M., Skorwider-Namietko M. (2015). Poziom rozwoju turystyki na obszarach przyrodniczo cennych powiatów Warmii, Mazur i Podlasia. *Ekonomia i Środowisko*, 4(55), 165–174.
- Dobrowolska, M. (1948). Dynamika krajobrazu kulturowego. *Przegląd Geograficzny*, 21(3–4), 151–205.
- Dönhoff, M. (2016). *Nazwy, których już nikt nie wymieni*. Kielce: Wydawnictwo Pellegrina.
- Durydiwka M. (2017). Wiejski krajobraz osadniczy i możliwości jego wykorzystania w turystyce (na wybranych przykładach). *Turystyka Kulturowa*, 2, 102–122.
- Figus, T., (2018). Wybrane aspekty teoretyczne identyfikacji i waloryzacji układów ruralistycznych w Polsce. *Studia Obszarów Wiejskich*, 49, 75–92.
- Goraj, S., Gwiazdździńska-Goraj, M. (2011). Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim. *Infrastruktura i ekologia obszarów wiejskich*, 2, 171–181.
- Gwiazdździńska-Goraj, M., Goraj, S., Jezierska-Thöle, A. (2015). Zmiany struktury funkcjonalnej gmin wiejskich w północnej części Polski (analiza porównawcza lat 1988–2012). *Studia Obszarów Wiejskich*, 37, 157–168.
- Kachnińska, M. (2011). Funkcja turystyczna jako determinanta życia na wsi. *Folia Pomoranae Universitatis Technologiae Stetinensis, Oeconomica*, 288, (64), 53–72.
- Kondracki, J. (2000). *Geografia regionalna Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Kujawski, W. (2007). *Śniardwy szlak wodny/Ein Wassergang*. Olsztyn Wydawnictwo QMiKa. *Mapa topograficzna arkusz Arys (Orzysz) 1:100 000*. Warszawa: Wojskowy Instytut Geograficzny, 1931.
- Marks-Bielska, R., Babuchowska, K. (2013). Uwarunkowania rozwoju agroturystyki w województwie warmińsko-mazurskim według opinii właścicieli gospodarstw rolnych. *Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis Oeconomica*, 299(70), 141–150.
- Młynarczyk, K., Marks, E., Jaszczak, A.A. (2009). Społeczne uwarunkowania kreacji wiejskiej przestrzeni rekreacyjnej na wybranych przykładach z krajów nadbałtyckich. *Nauka Przyroda Technologie*, 3(1), 1–9.
- Myga-Piątek, U. (2012). *Krajobrazy kulturowe aspekty typologiczne i ewolucyjne*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Orłowicz, M. (1991). *Ilustrowany przewodnik po Mazurach Pruskich i Warmii*. Olsztyn: Agencja Wydawnicza „Remix”.
- Plit, J. (2016). Krajobrazy kulturowe Polski i ich przemiany. *Prace Geograficzne IGiPZ PAN*, 235, 1–301.
- Sakson, A. *Mazurzy I Warmiacy w powojennej rzeczywistości (1945–49)*. Poznań: Instytut Zachodni, 105–120. [https://www.iz.poznan.pl/plik,pobierz,3010,3d1c17a0ceed8a-c29a76bf7e7762e79f/Mazurzy%20i%C2%A0Warmiacy%20w%C2%A0powojennej%C2%A0rzeczywistosci%20\(1945%E2%80%931949\).pdf](https://www.iz.poznan.pl/plik,pobierz,3010,3d1c17a0ceed8a-c29a76bf7e7762e79f/Mazurzy%20i%C2%A0Warmiacy%20w%C2%A0powojennej%C2%A0rzeczywistosci%20(1945%E2%80%931949).pdf)
- Seegutten Stand 1945 Kreis Johannisburg*. Mapa sytuacyjna, 1945, (gez. Rożanowski).
- Senetra, A., Suchta, J. (2003). Rolnictwo i turystyka w regionie Warmii i Mazur jako wiodące dziedziny gospodarcze w przeobrażaniu obszarów wiejskich i perspektywie ich rozwoju. *Studia Obszarów Wiejskich*, 4, 79–96.
- Skowronek F. (2002). *Księga Mazur*. Olsztyn: Stowarzyszenie Wspólnota Kulturowa Borussia.
- Toeppen, M.P. (1998). *Historia Mazur*. Olsztyn: Stowarzyszenie Wspólnota Kulturowa „Borusja”.
- Traba R., 2012. O wymazywaniu i odzyskiwaniu, [w:] *Prusy wzlot i upadek. Polityka pomocnik historyczny*, 3, 127–129.
- Urbańska, M. (2018). *Rozwój turystyki na obszarach wiejskich na przykładzie Nowych Gut*. Praca magisterska. Kraków: Wydział Geograficzno-Biologiczny Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.
- Wielkie Jeziora Mazurskie*. Mapa turystyczna 1:50 00, Kraków: Wydawnictwo Turystyczne Compass, 2018.
- Włodarczyk, B. (2009). Krajobrazy przestrzeni turystycznej. *Turyzm*, 19(1–2), 89–97.
- Włodarczyk, B. (2011). Processes of tourism space formation. *Turyzm*, 21(1–2), 59–65.
- Włodarczyk, B. (2014). Przestrzeń w turystyce, turystyka w przestrzeni – o potrzebie definicji, delimitacji i klasyfikacji. *Turyzm*, 24(1), 25–35.

Źródła internetowe

- www.bildarchiv-ostpreussen.de
- http://encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/Nowe_Guty#Kultura
- <http://igrek.amzp.pl>
- <https://www.akpool.de>
- <http://www.orzysz.pl/index.php?k=298>
- https://www.polskawliczbach.pl/wies_Nowe_Guty
- <http://www.schuka.net/Ostpreussen/KrJo/Ort/Seegutten/Uebersicht.htm>
- <https://treemagic.org/rademacher/www.verwaltungsgeschichte.de/johannisburg.html>
- <http://www.ulischubert.de/geografie/gem1900/gem1900.htm?ostpreussen/johannisburg.html>

Notka biograficzna o autorze: Mariusz Szubert, dr hab., absolwent geografii na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie. Doktor habilitowany nauk o Ziemi w zakresie geografii, profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, kierownik Katedry Turystyki i Badań Regionalnych. Autor kilkudziesięciu publikacji naukowych z zakresu paleogeografii Wyżyny Woźnicko-Wieluńskiej, geostatystyki oraz geografii turystycznej Polski i krajoznawstwa. Autor podręcznika do geografii wydawanych przez Wyd. Nowa Era: Planeta Nowa dla 3. klasy gimnazjum (2004-2019) oraz współautor podręcznika do geografii Planeta Nowa 7 dla uczniów szkoły podstawowej. Główne zainteresowania naukowe: paleogeografia Wyżyny Woźnicko-Wieluńskiej, turystyka przyrodnicza i kulturowa w Polsce.

Biographical note of author: Mariusz Szubert, Assoc. Prof., Ph.D is the head of tourism and regional research department. The author of several research articles. Mostly focused on paleogeography of Woźniki-Wieluń upland, geostatistics, tourism geography of Poland, and Heritage tourism. His main research interests are paleogeography of Woźnicko-Wieluńska upland, nature and cultural tourism. He is also the author of student's book for geography classes.

e-mail: mariusz.szubert@up.krakow.pl